
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

ΠΑΝ. Χ. ΜΠΟΥΡΑ

Σε παλαιότερο άρθρο μου (βλ. βιβλιογρ.) αναφέρθηκα με προτάσεις σε τρόπους εξοικονόμησης χρόνου διδακτικού, ώστε το μάθημα των Φιλοσοφικών ν' ανασάψει τόσο, όσο είναι απολύτως απαραίτητο για να διδαχθεί στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Σκοπός αυτής εδώ της εργασίας είναι να συμβάλω στη μείωση της κακοποίησης που έχει υποστεί ειδικά η Φιλοσοφία —συμβολή μέσα στο πλαίσιο του παρεχόμενου εβδομαδιαίου δώρου— θίγοντας κύρια δύο παραμέτρους: τήν «περιφρόνηση» του σχολικού βοηθήματος στον ελάχιστο διαθέσιμο διδακτικό χρόνο και των διδασκόντων στο μάθημα.

Θα ολοκληρώσω μ' ένα τελευταίο άρθρο που θα αναφέρεται σε 1) προτάσεις για έναν άλλο σχεδιασμό ύλης και 2) με δεδομένο το υπάρχον βιβλίο, ποιές διδακτικές ενότητες θα έπρεπε μάλλον να ακουστούν μέσα στη σχολική τάξη και ποιές όχι.

Έτσι λοιπόν που είναι τα πράγματα σήμερα, απερίφραστα θα δήλωνα ότι περισσότερο έχει ζημιωθεί η Φιλοσοφία απ' όταν το σωτήριο έτος 1971 «έκανε την εμφάνισή της» στη Γ' Λυκείου πλάι στη Λογική. Μέχρι τότε, τουλάχιστον, οι μαθητές στην Ελλάδα, αν και εφόσον είχαν κάποια θεωρητικά ενδιαφέροντα, έστεκαν με δέος απέναντι σ' αυτό το ιερό τέρας που λέγεται Φιλοσοφία, κι ας μην είχαν ακούσει άλλο φιλόσοφο απ' τον Πλάτωνα και το Σωκράτη. Μετά το 1971, έτσι που έχει κακοποιηθεί το μάθημα, οι μαθητές διερωτώνται «τί είναι τούτο πάλι, γιατί μας βασανίζουν μ' αυτά τα πράγματα, ενώ και τόσες άλλες υποχρεώσεις έχουμε στην τελευταία τάξη;»

Το βιβλίο της Φιλοσοφίας του 1971 των κ. Α. Κελεσίδου-Γαλανού, Γ. Αλατζόγλου-Θέμελη, Ε. Ρούσσου ήταν, κατά τη γνώμη μου, καλή προσπάθεια.

Αλλά το μάθημα κακοποιήθηκε στη διδακτική πράξη: Οι διδάσκοντες είχαν

ξεχάσει τη Φιλοσοφία απ' τη για δεκαετίες ελάχιστη που κι αυτοί διδάχτηκαν στις Φιλοσοφικές Σχολές. Το διδακτικό βοήθημα δεν μπορούσε να είχε την πολυτέλεια να εξηγεί «απλές» φιλοσοφικές έννοιες, γιατί ούτε τη Γνωσιολογία δε θα ολοκλήρωνε (περιλάμβανε και Ηθική και Αισθητική) — με τα δεδομένα που οι αρμόδιοι πρέπει να αντιμετώπισαν το ζήτημα.

Τουναντίον, ένας διδάσκων μη γνώστης των φιλοσοφικών πραγμάτων συναντούσε δυσκολίες κατανόησης, και επιπλέον οι συγγράψαντες έχοντας μέσα στο μυαλό τους τη φιλοσοφία, δεν απέφυγαν (πιστεύω για να κερδηθεί διδακτικός χρόνος) και τα κάποια άλματα γραφής, ως μη προβληματιζόμενοι —αφού δεν ήταν δικό τους θέμα— περί του ότι το βιβλίο απευθύνεται «εις διδάσκοντας ουχί πολλά περί την φιλοσοφίαν τυρβάζοντας».

Ελάχιστοι συνειδητοί φιλόλογοι άρχισαν να «αυτοεπιμορφώνονται» φιλοσοφικά. Οι περισσότεροι, που πάντα τους φόρτωναν το μάθημα, στην καλλίτερη περίπτωση δίδασκαν το ελαχιστότατο, στη χειρότερη δεν το δίδασκαν το ελαχιστότατο, κατηγορώντας παράλληλα βιβλίο, μάθημα, συγγραφείς, σχολές, υπουργεία, συστήματα.

Και για να μην παρεξηγηθώ. Οπωσδήποτε το σύνολο των συναδέλφων είναι ευσυνειδητοί. Δεν είναι, όμως, όταν πρόκειται για τη Φιλοσοφία! Είναι ένα ζήτημα αυτό και ειλικρινά ακόμη δεν μπορώ να δώσω την απάντηση που με ικανοποιεί. Το ότι η έλλειψη της ευσυνειδησίας αφορά στη Φιλοσοφία αποδεικνύει ότι οι ίδιοι δεν ευθύνονται.

Όλο το πνεύμα της Παιδείας υπήρξε αντιφιλοσοφικό. Οι μαθητές οραματιζόμενοι τους εαυτούς τους φοιτητές των Φιλοσοφικών Σχολών τους συνέδεαν με τις φιλολογικές και τις ιστορικές σπουδές, γιατί αυτό περνούσε μέσα απ' το ίδιο το σχολείο και την κοινωνία. Οι κάποιοι φοιτητές που αγαπούσαν κύρια τη Φιλοσοφία στέναζαν μέσα στις συμπληγάδες των φιλολογικών και ιστορικών μαθημάτων που άρπαζαν τη μερίδα του λέοντος στο Πρόγραμμα. Οι επιθεωρητές της Μέσης Εκπαίδευσης ποτέ δεν παρακολούθησαν συναδέλφους σ' ένα μάθημα Φιλοσοφίας ή έδωσαν τις απαραίτητες οδηγίες, εγκλωβισμένοι στο ίδιο πνεύμα.

Μήπως τελικά οι Έλληνες δεν έμαθαν να αγαπούν τη φιλοσοφία; Μήπως τα μεγάλα εθνικά και γλωσσικά μας προβλήματα, που άλλοτε είχαν ζωντανή και γνήσια αφετηρία κι άλλοτε τα συντηρούσαν αυτοί που τα συντηρούσαν χάριν άλλων σκοπιμοτήτων, δεν άφηναν περιθώρια άλλου κοινωνικού προβληματισμού; μήπως η φιλοσοφία, επειδή απαιτεί βαθύτερη σκέψη είναι εκ των προτέρων καταδικασμένη για το «νεοέλληνα;». Όπως δεν είναι γι' αυτόν η ... πολιτική;

Συγγνώμη για το ύφος, αλλά ποτέ και πουθενά οι κάποιοι, έστω, ειδικοί —οι καθηγητές της Φιλολογίας εννοώ— δεν περιφρόνησαν τόσο μια σημαντική Επιστήμη, και μάλιστα στη χώρα που την γέννησε ή, αν θέλετε, με την τόση παράδοση...

Είναι και η τεχνολογική πρόοδος. Μόλις που αρχίσαμε να καταλαβαίνουμε τον εαυτό μας στα σοβαρά!... Αλλά δεν μας άφησε να προλάβουμε. Συμφωνώ με την ΑΙΡΡh (Διεθνής Ένωση των Καθηγητών της Φιλοσοφίας) ότι στο ευρωπαϊκό επίπεδο η ζημιά έγινε κι απ' την ανάπτυξη των τεχνολογικών επιστημών, αλλά να

μου επιτρέψετε να σημειώσω, ότι στην Ελλάδα ισχύει μεν αυτό, μα σε σημαντικά μικρότερο βαθμό.

Και για να κλείσω: Το όλο, στην αρνητική υπόθεση της διδασκαλίας των Φιλοσοφικών, συμπλήρωσαν οι κάποιες εντολές, οι διδάσκοντες να κάνουν έναρξη των παραδόσεων τους απ' το Παράρτημα των Αρχαίων Ελλήνων Φιλοσόφων, μια και ο διαθέσιμος διδακτικός χρόνος ήταν ελάχιστος.

Πριν διατυπώσω το συμπέρασμά μου για όλη αυτή τη δραματική ιστορία πρέπει να εξηγηθώ σχετικά με το παραπάνω:

Και φυσικά δεν έχω τίποτε με τους αρχαίους Έλληνες, κι ούτε θα μπορούσα να είχα! Πλην, όμως, προσωπικά, θεώρησα περισσότερο θετικό το ότι οι αρχαίοι Έλληνες έκλειναν το προηγούμενο σχολικό βοήθημα —που δεν κάνει το τωρινό— γιατί έδινε τη δυνατότητα να διδαχθεί η νεότερη φιλοσοφία, η οποία και θέτει την τελική προβληματική των αιτημάτων που βασανίζουν τη συνείδησή μας.

Να αντιστρέψω, αν θέλετε, ένα επιχείρημα που λειτουργεί κατά του μαθήματος των Φιλοσοφικών, από κάποιους αρμόδιους: «Στο σχολείο υπάρχουν κι άλλα συγγενή μαθήματα προς τη Φιλοσοφία και μπορεί η Παιδεία να αντλήσει από κει τα στοιχεία εκείνα που έχει ανάγκη το νέο άτομο για τα πρώτα ουσιαστικά βήματα της ζωής του ή για να βοηθηθεί στις ειδικότερες σπουδές του». Και η αντιστροφή: «στο σχολείο υπάρχουν πολλές ευκαιρίες απ' τις οποίες μπορεί η Παιδεία να διδάξει τη μεγάλη προσφορά των αρχαίων ελλήνων στον πολιτισμό · μην έχουμε την απαίτηση από μια κακοποιημένη φιλοσοφία να διδαχτούμε σχεδόν μόνο τους αρχαίους πάλι, ενώ δεν είναι καθόλου δύσκολο κι αυτοί λιγότερο αλλά και οι άλλοι περισσότερο να ακουστούν στη σχολική τάξη. Γιατί πρωταρχικός σκοπός της Φιλοσοφίας είναι να μας προσφέρει την τελευταία λέξη για την αντικειμενικότητα, αν όχι για την Αλήθεια, και μέσα απ' αυτό να βαθύνει τη σκέψη, όχι μέσα απ' τη λύση «εθνικών» θεμάτων.

Για να επανέλθω: το συμπέρασμα, κατά τη γνώμη μου, όλης αυτής της δραματικής ιστορίας ήταν το εξής: το λάθος ξεκινούσε απ' το γεγονός ότι τα σχολικά βοηθήματα έστω της Φιλοσοφίας δε λαμβάνουν υπόψη τη σχολική πράξη. Μια άποψη, όμως, που φαίνεται ότι ούτε εκ των προτέρων μπήκε στο τραπέζι των συζητήσεων, ούτε εκ των υστέρων (πριν απ' τη συγγραφή του πρώτου και δεύτερου εγχειρίδιου), με αξιώσεις. Ο κ. Κατσιμάνης, απ' τους συγγραφείς του βοηθήματος που ακολούθησε, αναφέρει σε σχετικό άρθρο (Βλ. Βιβλιογρ.), ότι το προηγούμενο βιβλίο υπηρέτησε το μάθημα, συμπληρώνοντας πως «αν απ' τις αρμόδιες υπηρεσίες κρίθηκε σκόπιμο να αντικατασταθεί, αυτό έγινε επειδή είχε ωριμάσει η ιδέα να αξιοποιηθούν οι διαπιστώσεις απ' την ως τώρα διδασκαλία της Φιλοσοφίας, ώστε να δοθεί στους μαθητές ένα βιβλίο περισσότερο σύγχρονο». Και ο προαναφερόμενος θα μετέφερε απλώς το σκεπτικό των αρμοδίων. Γιατί ο ίδιος δεν ήταν υπεύθυνος «για την αξιοποίηση των διαπιστώσεων». Αλλά για ποιές διαπιστώσεις πρόκειται; Ποιούς ρώτησαν; προσωπικά, απ' όσους συναδέλφους συζήτησα, κανείς δεν είχε διδάξει παρά ελάχιστα πλέον του Παραρτήματος των Αρχαίων Ελλήνων, η όλη τους δε αντιμετώπιση του θέματος έδινε την εντύπωση ότι στις 90% των περιπτώσεων δεν επρόκειτο καν για διδασκαλία!!!

Έπρεπε, λοιπόν, ν' αλλάξουμε βιβλίο, για ν' αλλάξουμε βιβλίο; Για να κά-

νουμε έξοδα; Οπωσδήποτε έναν «εκσυγχρονισμό» απαιτούσε το προηγούμενο βοήθημα, κι αυτό με την έννοια περισσότερο ότι είχε γραφεί σε δύσκολη πολιτικά εποχή. Αλλά ήταν ελάχιστα, νομίζω, τα σημεία που έπρεπε να συμπληρωθούν. Ευτυχώς το ισχύον βιβλίο βρίσκεται στο πνεύμα αυτό. Να συμφωνήσω ακόμη με τον κ. Κατσιμάνη ότι υπάρχει μια διαλεκτική πορεία κατά τη σύνδεση των κεφαλαίων στο καινούργιο βοήθημα, που δεν έλειπε, βέβαια, απ' το προηγούμενο, αλλά απαιτούσε έναν «κανονικό» διδάσκοντα. Τι να λέμε, όμως, για διαλεκτική πορεία, εφόσον δεν έχουν λυθεί άλλα βασικά προβλήματα, γιατί, αν είναι να διδαχθούν πάλι οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι και η Λογική, τί να την κάνουμε τη διαλεκτική πορεία που ξεκινάει απ' τη Λογική και περνάει στις επόμενες ενότητες;

Δυστυχώς, καθώς προανέφερα, οι συγγραφείς των διδακτικών βοηθημάτων, και εν προκειμένω της Φιλοσοφίας δεν λαμβάνουν υπόψη τα τεκταινόμενα στη σχολική πράξη. Και πρώτ' απ' όλα, τον ελάχιστο διαθέσιμο διδακτικό χρόνο. (Απευθύνομαι και στους συγγραφείς του πρώτου εγχειριδίου λιγότερο, και στους συγγραφείς του δεύτερου εγχειριδίου περισσότερο). Είναι αναμφισβήτητο γεγονός: ότι αν διδαχθούν τα κεφάλαια με τη σειρά που είναι τοποθετημένα μέσα στο ισχύον σχολικό βιβλίο, η κατάληξη είναι μία και μοναδική από την άποψη του χρόνου: Αρχαίοι Έλληνες και Λογική, στην καλλίτερη περίπτωση, Αρχαίοι Έλληνες και Τυπική Λογική, στη χειρότερη περίπτωση!

Και οι οδηγίες, οι εκ των υστέρων, απ' τα αρμόδια όργανα, τι νόημα έχουν; Τι να θεραπεύσουν; γιατί αυτό δεν θεραπευόταν πριν, αφού εκ των υστέρων μειώνονται στο ελάχιστο οι δυνατότητες διόρθωσης; (για να μην πω ότι συχνά φτάνουμε και στο αντίθετο αποτέλεσμα). Εξάλλου αυτές που ο ίδιος έλαβα απ' το 1987 (Παιδ. Ινστ., ΟΕΔΒ) είναι υπέρ το δέον γενικές.

Το δεύτερο πρόβλημα αφορά στη λεηλασία του μαθήματος στην καθαρά διδακτική πράξη. Έκανα λόγο πριν για τη δυσκολία των φιλολόγων να διδάξουν το μάθημα. Οι ελάχιστοι που έχουν σπουδάσει στο ειδικό φιλοσοφικό-παιδαγωγικό τμήμα, συνήθως «φορτώνονται» με την Κοινωνιολογία της δέσμης. Τι γίνεται με τους υπόλοιπους, που και με το ισχύον βιβλίο αντιμετωπίζουν προβλήματα κατανόησης, προερχόμενα είτε απ' τη δική τους άγνοια, είτε απ' τα άλματα των συγγραφέων (πιστεύω, επαναλαμβάνω, για να κερδηθεί διδακτικός χρόνος) που θεωρούν ότι απευθύνονται σε ειδικούς.

Η επιμόρφωση στη Φιλοσοφία ειδικά, είναι μια πρόταση που δεν θα περάσει είναι και αντιδεοντολογική. Το βάρος πέφτει στους αρμόδιους του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, τους κύριους υπεύθυνους, και στους συγγραφείς, ας μην είναι τυπικά οι πρώτοι υπεύθυνοι. Πρέπει να βοηθήσουν, βάζοντας στην άκρη τους τύπους, με το να προσπαθήσουν να επηρεάσουν τα πράγματα εξαντλώντας τις δυνατότητες επιρροής τους.

Δεν θα έδινά άφεση αμαρτιών στους συναδέλφους φιλολόγους. Μπορεί στο Πανεπιστήμιο να μην έμαθαν τη Φιλοσοφία που έπρεπε, όπως όμως δεν έμαθαν και το Συντακτικό και τα Νέα Ελληνικά που έπρεπε. Η Επιστήμη δεν σταματά στο Πανεπιστήμιο. Απ' αυτό αποκομίζεις κάποια εφόδια μόνο, που θα σου επιτρέψουν την προσωπική σου δημιουργία. Και πώς αποκτάς τα εφόδια αυτά, όποια κι αν

είναι, όταν στην ακολουθία υπάρχει οικονομικό όφελος; Αλλά είμαστε εκπαιδευτικοί! Που σημαίνει ότι δεν πρέπει να κατεχόμαστε απ' αυτή τη νοοτροπία, καθώς συμβαίνει με τους επιστήμονες — ελεύθερους επαγγελματίες, τουλάχιστον στην Ελλάδα. Αν προσχωρήσαμε στην εκπαίδευση για να ικανοποιήσουμε τις οικονομικές μας ορέξεις, υπάρχουν άλλοι τρόποι, ευτυχώς ή δυστυχώς, που η πλήρης γνώση ενός μαθήματος ή κλάδου μαθήματος αρκεί. Αν δε μας πάει αυτό ή δεν είμαστε ικανοί, μένουμε στο σχολείο. Αλλά δεν μας φταίει το σχολείο! Που σε τελευταία ανάλυση δεν απαιτεί και πολλά: Μια παιδαγωγική αυτοεπιμόρφωση, η οποία δεν είναι βέβαια και εγχείρηση, και ορισμένα σημεία δύσκολα όπου η βάσανος είναι αναγκαία: στο αρχαίο συντακτικό για όλους και στη Φιλοσοφία — Κοινωνιολογία για όσους διδάξουν το μάθημα και μόνο για την πρώτη ή και δεύτερη χρονιά. Στα υπόλοιπα φτάνει από καιρού εις καιρόν το απλό διάβασμα κάποιων κειμένων που άλλοι έγραψαν. Δουλειά μας είναι, που εμείς επιλέξαμε, σε γνώση, μάλιστα, και της οικονομικής μας κατάστασης, την οποία, για αυτό έστω, δεν πρέπει να την επικαλούμαστε σε βάρος της εκπαιδευτικής μας προσφοράς. Υπάρχουν άλλου είδους αγώνες που σχετίζονται με το οικονομικό μας πρόβλημα. Αλλά έτερον εκάτερον.

Με τα παραπάνω δεν επιθυμώ να πείσω όμοιους. Κάπου, ίσως, δεν επιτρέπεται κιόλας. Απλά επιθυμώ να κάνω μια ολοκληρωμένη πρόταση προς συγγραφείς των διδακτικών βοηθημάτων της Φιλοσοφίας, μέσα στην οποία είμαι υποχρεωμένος να τονίσω τις υπαρκτές δυσκολίες. Και μέσα σ' αυτές, βέβαια, ανήκει και η νοοτροπία που προηγούμενα παρουσίασα, και η οποία δεν προβλέπω να αλλάζει στο εγγύς μέλλον τουλάχιστον. Άρα, οι συγγραφείς της Φιλοσοφίας της Γ' Λυκείου δε μπορούν να μη σταματούν αποφασιστικά και στο σημείο αυτό. Κι από τούτη την άποψη, ως διδάσκων το μάθημα στη μαχόμενη εκπαίδευση και πονώντας γι' αυτό, ζητώ να μου επιτρέψετε μια δήλωση: το ισχύον βιβλίο της Φιλοσοφίας δεν λειτουργεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Π. Μπούρα Το μάθημα των Φιλοσοφικών και προτάσεις για εξοικονόμηση διδακτικού χρόνου, περ. Ελλ. Φιλοσ. Επιθ., τεύχ. 21ον.
- Α. Κελεσίδου-Γαλανού, Γ. Αλατζόγλου-Θέμελη, Ε. Ρούσσου, Φιλοσοφία Γ' Λυκείου, ΟΕΔΒ 1977.
- Εφημερίδες της Κυβερνήσεως 1950-1970, Προγράμματα μαθημάτων ΑΕΙ.
- Θ. Γέρου, *Παιδεία και νεοέλληνες διανοητές*, Αθήνα 1980-81.
- Ι. Ευροτύρη, *Τα ελαττώματά μας και η παιδεία*, Αθήνα 1971.
- Γ. Δημητράκου, Πολλά άρθρα για το μάθημα των Φιλοσοφικών στην Ευρώπη, περ. Ελλ. Φιλοσ. Επιθ., 1984-1988.
- Κ. Κατσιμάνη, «Το καινούργιο βιβλίο Φιλοσοφίας Γ' Λυκείου», περ. Ελλ. Φιλοσ. Επιθ. τεύχ. 3, σελ. 326-329.
- Ι. Ευροτύρη, *Η πραγματικότητα στην Παιδεία*, Θεσσαλονίκη 1975.

ΠΑΝΑΓ. Χ. ΜΠΟΥΡΑΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ - ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ